

Виноградська та ін. — Е.: ЦУЛ, 2006.

6. Управлінська еліта та її роль у державотворенні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. — К.: — Вип. 1. — 2000.

7. Шекшня С.В. Управление персоналом современной организации. - М., 1996.

8. Юшин В. П. Руководство по интенсивному развитию организаторских способностей руководителя. — Луцк.: МП «Зоря», 1998.

Руслан Лавров

ОЦІНКА МІЖСЕКТОРНИХ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПЕРЕМІЩЕНЬ ВИРОБНИЦТВА КАРТОПЛІ В УКРАЇНІ

У статті викладено узагальнюючі результати дослідження впливу міжсекторних і територіальних переміщень виробництва картоплі на загальний економічний стан розвитку галузі картоплярства в Україні та сформульовано конкретні пропозиції щодо виходу із ситуації, яка склалась на внутрішньому ринку картоплі.

Постановка проблеми. Відродження високопродуктивної галузі картоплярства та подальший розвиток ринку картоплі в Україні потребують вирішення цілого комплексу надзвичайно складних і важливих проблем як практичного, так і наукового рівня.

Відсутність ефективного науково обґрунтованого економічного механізму формування й забезпечення функціонування ринку картоплі призвела до збільшення кількості та частки дрібних низькотоварних операторів ринку, невідрегульованості взаємозв'язків між його суб'єктами, повної локалізації регіональних ринків, значної різниці між роздрібними та закупівельними цінами, гальмування ринкових процесів через підвищення рівня самозабезпеченості бульбою населення тощо.

З цих позицій оцінка впливу міжсекторних та територіальних переміщень виробництва картоплі в Україні на загальний економічний стан галузі картоплярства набуває значної актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питанням розвитку картоплярства завжди приділялась велика увага з боку вітчизняних вчених та спеціалістів. Зокрема, деякі аспекти перспективного розвитку галузі висвітлено в роботах А. Бондарчука, І. Бугаєвої, Ю. Верменка, М. Власенка, В. Колтунова, В. Кононученка, В. Куценка, А. Кучко, М. Молоцького, П. Оверчука, А. Осипчука, А. Подгаєцького, В. Сидорчука, П. Теслюка, О. Шпичака та інших.

Невирішені питання загальної проблеми. Разом з тим сучасні тенденції міжсекторного та територіального переміщення виробництва картоплі в Україні в умовах реформування аграрного сектора країни вивчені недостатньо. Потребують наукової оцінки основні причини структурних зрушень у виробництві картоплі та їх наслідки для розвитку регіональних ринків.

Мета статті. Метою даної наукової статті є дослідження процесів структурної перебудови галузі картоплярства, аналіз наслідків впливу міжсекторних і територіальних переміщень на картоплепродуктивний підкомплекс та виявлення основного кола проблем, які потребують негайного вирішення у зв'язку з трансформаційними змінами.

Виклад основного матеріалу. У нашій країні картоплярство залишилося чи не єдиною галуззю агропромислового комплексу, в якій обсяги виробництва істотно не змінилися, хоча і відбулося переміщення площ посадок на невеликі ділянки. Так, якщо в Україні у 1991 р. картоплю вирощувало 8484 великотоварних сільськогосподарських підприємства, то у 2006 р. — всього 401 (в зоні Степу — 105,

Лісостепу – 173, Полісся – 123), або 4,7% порівняно з їх кількістю у 1991 р. Відповідно зменшилось виробництво картоплі в цьому секторі й майже повністю перемістилось у приватний сектор господарств населення (табл. 1).

Як бачимо з таблиці 1, виробництво картоплі за роки реформування майже повністю перемістилось у господарства населення. Якщо у 1990 р. площа збирання картоплі в сільськогосподарських підприємствах становила 426 тис. га, або 30% до всієї площі її посіву, то вже у 2005 – 2006 рр. – всього 17 тис. га (1,1%). На перший погляд, нічого поганого не сталося, хоча темпи росту урожайності в сільськогосподарських підприємствах дещо вищі, ніж у господарствах населення, внаслідок чого в останні три роки урожайність картоплі в особистих підсобних господарствах населення менша на 10–30 ц з 1 гектара. В цілому ж обсяги виробництва картоплі протягом останніх сімнадцяти років залишаються на одному рівні з незначними коливаннями (в цілому по Україні коефіцієнт варіації становить усього 13,3%). Якщо площі посіву картоплі за роками (1990 – 2006 рр.) мали варіацію всього 3,9% (найвища варіація складала у Рівненській, Сумській та Чернігівській областях – 14 – 18%, найнижча – у Вінницькій, Київській, Одеській, Тернопільській та Хмельницькій – всього 5 – 7%), то варіація урожайності картоплі по Україні становила 13% з коливаннями від 15 – 16% (Вінницька, Волинська, Київська та Хмельницька області) до 30 – 45% (Миколаївська, Запорізька та Луганська області). Причому, в областях зони Степу варіація урожайності найвища і знаходиться в межах 20 – 45%, тоді як в зоні Лісостепу – 16 – 28% та Полісся – 15 – 18%. Слід відмітити, що в приватному секторі господарств населення варіація урожайності, площ та валових зборів за 1990 – 2006 рр. значно нижча, ніж у сільськогосподарських підприємствах. Іншого важко було чекати, адже при падінні попиту на картоплю лише для потреб харчування дрібні підприємства в економічному відношенні є живучішими.

Таблиця 1

**Динаміка площ збору та урожайності картоплі
в різних секторах агропромислового комплексу України ***

Роки	Усі категорії господарств	В тому числі	
		Сільськогосподарські підприємства	Індивідуальні господарства населення
Площа збирання, тис. га			
1990	1432,7	425,9	1006,8
1995	1530,6	112,3	1418,3
2000	1631,0	25,4	1605,6
2001	1604,7	28,0	1576,7
2002	1592,3	22,0	1570,3
2003	1586,9	19,8	1567,1
2004	1556,4	19,3	1537,1
2005	1515,9	16,2	1499,7
2006	1461,5	16,4	1445,1
Урожайність картоплі, т/га			
1990	11,7	11,3	11,9
1995	9,6	5,5	10,0
2000	12,2	10,9	12,2
2001	10,8	9,8	10,8
2002	10,4	10,4	10,4
2003	11,6	13,3	11,6
2004	13,3	14,2	13,3
2005	12,8	14,8	12,8
2006	13,3	16,8	13,3

* За статистичними даними Держкомстату [7].

Збільшення варіації за площами посівів картоплі в окремих областях зумовлене їх подальшим пошуком своєї спеціалізації та стихійними змінами у розміщенні виробництва. Тобто Рівненська, Сумська та Чернігівська області ще ведуть пошук своєї спеціалізації, а тому мають найвищу варіацію посівів картоплі. В той же час Вінницька, Київська, Одеська, Тернопільська та Хмельницька області практично не змінили площ посіву картоплі, хоча як і в інших областях, у них також мало місце міжсекторне переміщення виробництва до господарств населення.

Різкі коливання валових зборів картоплі в цілому по Україні окремі вчені пояснюють залежністю результатів господарювання від погодної ситуації та низької урожайності, яка зумовлена недостатньою ресурсною забезпеченістю колективних й приватних підприємств та неможливістю застосовувати сучасні технології у зв'язку з дорожнечою техніки, добрив і засобів захисту рослин. Безперечно, що це має місце. Але відсутність контрактних відносин дрібнотоварних підприємств з бізнесовими структурами на ринку картоплі не стабілізує її виробництва за регіонами, а неможливість створити великотоварну партію цієї продукції за всіма показниками ринкової якості, мабуть, є основною причиною низької товарності виробництва картоплі в господарствах населення. Яке б бажання не було в цьому напрямку, але створення великої товарної партії потребує фінансових коштів, а відсутність будь-якої її функціональної якості робить проблематичним реалізацію картоплі за пристойними цінами.

До основних негативних наслідків міжсекторних зрушень у виробництві картоплі та переорієнтації населення на самозабезпечення нею слід віднести: деконцентрацію посівів, розпилення ресурсів, зростання витрат виробництва, значне погіршення фітосанітарних умов, різке падіння рівня механізації, втрату організованого ринку насінневої і продовольчої картоплі, скорочення сировинної бази для переробної промисловості. Крім цього, непередбаченість існуючою системою насінництва регулярного забезпечення індивідуальних господарств здоровим насіннєвим матеріалом високопродуктивних сортів картоплі призводить до одержання тут врожаю в 2 – 3 рази менше можливого. Пояснюється це відсутністю організованого забезпечення їх насіннєвою картоплею, особливо врожайних сортів, включаючи нематодостійкі. На городах вирощують здебільшого суміш малопродуктивних старих сортів. В окремих областях розповсюджена картопляна нематода. Більше того, проведені фахівцями асоціації картоплярів маршрутні обстеження свідчать, що на 76% площ городів кількість вироджених рослин, що не можуть забезпечити навіть середнього врожаю бульб, становить 33-92%. Невтішну ситуацію з насінництвом підтверджують дані масових обстежень особистих підсобних господарств України: для посадки картоплі купованого насіння в Поліссі зовсім не використовували, в Лісостепу – 0,4% і в Степу – 24,7% від усього обсягу насіння. Разом з тим несприятливі фітосанітарні умови, коли елітне насіння репродукувалось при підвищеному інфекційному фоні (індивідуальні городи), значною мірою впливають на зниження урожайності та зростання кількості рослин, уражених вірусами. В цьому випадку при використанні еліти як насіння урожайність картоплі становила 180 ц/га, четвертої репродукції – 117 ц/га, п'ятої – 109 ц/га або на 40% нижче порівняно з використанням елітного насіння.

Основним же недоліком наявних структурних міжсекторних зрушень у виробництві картоплі є невисокий рівень товарності її виробництва (15 – 18%) та низька якість. Так, згідно з проведеними нами аналітичними розрахунками за даними Держкомстату за 2001-2006 рр., товарність виробництва по областях у

зоні Степу становила всього 8-13%, Лісостепу – 15-23%, Полісся – 14-18%. Тоді як товарність виробництва картоплі в сільськогосподарських підприємствах областей України за ці роки сягала 45-50%. Правда, за даними масових обстежень особистих підсобних господарств України, товарність виробництва картоплі в господарствах населення в зоні Степу становила 57,3%, Лісостепу – 18,7% і Поліссі – 11,4%.

Водночас суттєві зрушення в галузі картоплярства відбулися не лише в міжсекторному переміщенні виробництва, а й в територіальному – між природно-кліматичними зонами та областями України. Розглянемо основні тенденції зміни показників урожайності сільськогосподарських підприємств та господарств населення за природно-кліматичними зонами. Так, якщо в сільськогосподарських підприємствах за 1999-2001 рр. урожайність в зоні Полісся була найвищою, то у 2002-2006 рр. найвищої урожайності картоплі досягли підприємства зони Лісостепу. Спостерігається швидкий темп росту урожайності картоплі в сільськогосподарських підприємствах, особливо у 2005-2006 рр., коли її рівень перевищив урожайність картоплі господарств населення у всіх природно-кліматичних зонах. У приватному секторі господарств населення має місце традиційне співвідношення в урожайності картоплі: найвища – в зоні Полісся і найнижча – в зоні Степу. Така тенденція похитнула економічну та агрономічну думку щодо найкращої придатності вирощування картоплі в зоні Полісся, потім – в зоні Лісостепу і нарешті – в зоні Степу. Якщо у 1991 р. урожайність картоплі в зоні Степу по відношенню до зони Полісся становила всього 65%, то у 2003-2006 рр. – 80-86%.

Деяко своєрідним чином галузь картоплярства адаптувалась до ринкового середовища: переміщенням виробництва картоплі в зону Степу та скорочення в зоні Полісся. Якщо у 1980 р. у зоні Степу площа картоплі всіх категорій господарств займала 18,7%, Лісостепу – 44,6% і в Поліссі – 36,7%, то у 2006 р. – відповідно 23,3%, 44,6% і 32,1%. Якщо у 2006 р. порівняно з 1990 р. в розрахунку на 1 жителя виробництво картоплі зросло в зоні Степу на 77%, Лісостепу – на 28%, Полісся – на 10%, то порівняно з 2001 р. – відповідно всього на 12%, 16% і 20%. Неможливість з дрібними підприємствами підрозділів інфраструктури ефективно виконувати ринкову функцію – перерозподіляти продукцію з регіонів найбільш ефективного виробництва в регіони з найвищою ринковою ціною змусило до таких, на перший погляд, не логічних переміщень самого виробництва замість продукції. Тобто переміщення виробництва в зону Степу є наслідком неефективності ринку в існуючій ситуації дрібнотоварного виробництва, хоч є наукова думка, що навпаки, – переміщення площ посіву картоплі стало причиною зниження ефективності картоплепродуктового комплексу. Мабуть, що це не настільки важливо у виявленні проблем у цій галузі. Як на наш погляд, переміщення виробництва в гірші природно-кліматичні умови й низька ефективність вирощування в зоні Степу потребують пошуку відповіді на питання: збільшувати виробництво в цій зоні та одержувати вищу ціну реалізації картоплі чи транспортувати із зон Полісся та Лісостепу продукцію, яка вирощена великотоварними підприємствами?

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що негативним наслідком міжсекторних та територіальних зрушень у галузі картоплярства є неузгодженість показників обсягів виробництва картоплі, запасів їх на початок року і цін реалізації товаровиробниками та на міських ринках (рис. 1).

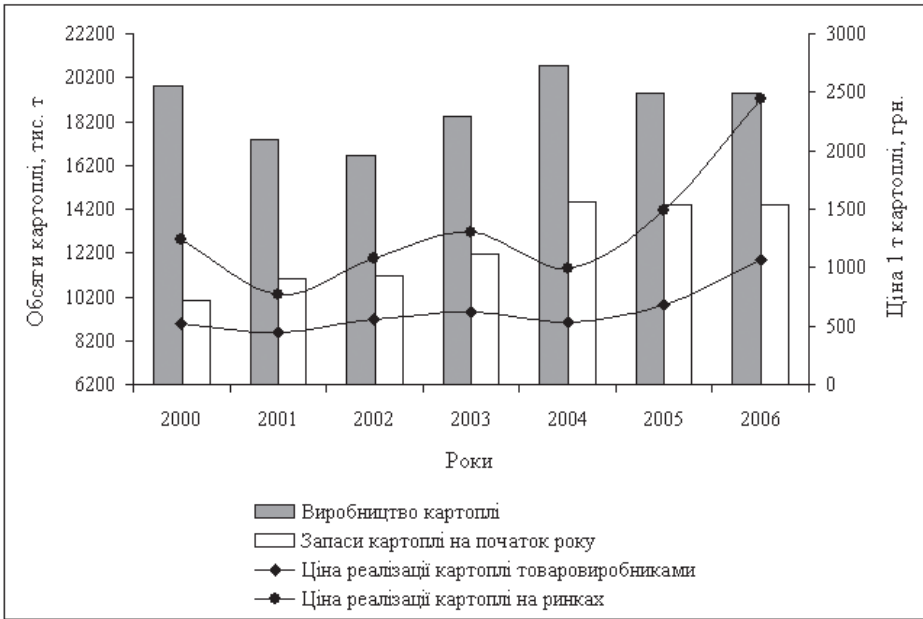

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва, запасів та цін реалізації картоплі товаровиробниками та на міських ринках *

* За статистичними даними Держкомстату [7].

Зростання цін на міських ринках та реалізаційних цін для товаровиробників за умови збільшення обсягів її виробництва та запасів на початок року є об'єктивним наслідком реформування АПК – створенням не придатних до сучасного ринку господарських формувань у вигляді дрібнотоварних господарств населення. Однією з причин цього є зміна регіонального розподілу валового виробництва й поява багатьох регіонів як з дефіцитом картоплі, так і з її надлишком. У той же час можливості ефективних транспортних перевезень у великих обсягах є звуженими через виробництво картоплі в дрібних господарствах населення на площі по 0,1 – 0,3 га та неможливості сформувати великі товарні партії картоплі високої якості.

Висновки та пропозиції. Таким чином, за роки реформування АПК виробництво картоплі майже повністю перемістилось на дрібні присадибні ділянки населення сільської місцевості з усіма негативними наслідками, які звідси випливають: погіршення фітосанітарних умов, перехід на ручну працю, втрата організованого ринку та сировинної бази для переробної промисловості, відсутність організованого забезпечення насінневою картоплею тощо. Все це призводить до зниження урожайності картоплі в господарствах населення у 2 – 3 рази по відношенню до можливого рівня.

Внаслідок переходу галузі картоплярства на ринкові відносини до раніше існуючих проблем в її розвитку додалися нові, вирішення яких ускладнюється різким скороченням державної підтримки сільського господарства, диспаритетом цін та іншими негативними моментами, пов'язаними з поспішним проведенням аграрної реформи. В цих умовах не вдалося підвищити ефективність виробництва картоплі, особливо в спеціалізованих картоплевиращуючих господарствах, а також у традиційних для даної культури регіонах її виробництва, створити досконалий ринковий механізм у сфері розподілу продукції галузі картоплярства.

Ринок картоплі в Україні формується в основному за рахунок продукції особистих підсобних господарств населення, які практично не мають підтримки з боку держави, що вносить елементи стихійності в його розвиток. Нерозвиненість ринкової інфраструктури та слабке інформаційне забезпечення господарюючих

суб'єктів ринку картоплі призводять до падіння товарності галузі картоплярства, невиправдано великої кількості посередників, порівняно низької частки реалізації бульби за організованими каналами збуту, зростання ціни на картоплю та згортання її міжрегіональних поставок.

Формування ринку картоплі неможливе без підвищення економічної ефективності галузі картоплярства в цілому. Для цього необхідно об'єднати фінансові, наукові, виробничі й матеріальні ресурси України з метою концентрації картоплярства в найсприятливіших природно-кліматичних, ґрунтових та економічних зонах і переводу його на інтенсивний шлях розвитку з використанням останніх досягнень сучасної науки, нової техніки і технологій, а також економічних важелів ринкової економіки.

Джерела та література:

1. Бондарчук А.А. Стан картоплярства в Україні та перспективи його розвитку // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 3 – 4. – С. 49 – 50.
2. Галузева комплексна програма “Картопля України – 2004”. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2003. – 49 с.
3. Ігнатченко Л.У., Скопир Ю.М. Розвиток картоплярства в особистих господарствах населення Чернігівської області // Економіка АПК. – 2007. – № 8. – С. 34 – 42.
4. Кононученко В.В., Верменко Ю.Я., Бугаєва І.П., Черниченко І.І. Насінництво картоплі в Степу України // Картоплярство: Міжвід. тем. наук. зб. – К.: Аграрна наука, 2004. – Вип. 33. – С. 9 – 20.
5. Міністерство аграрної політики України (офіційний web-сервер) – <http://www.minagro.kiev.ua/>
6. Онисько С.М. Адаптація сільськогосподарських товаровиробників до ринкового середовища // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 128 – 132.
7. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України; “Консультант”, 2007. – 551 с.
8. Ходаківський Є.І. та ін. Виробництво та споживання картоплі // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С. 109 – 111.

